

stavuje sumarizaci autorovy argumentace ohledně nových sociálních rizik a představuje příspěvek do debaty, jež je v době přijímaných neoliberálních reforem v České republice vysoce aktuální. Závěrem si dovoluji tvrdit, že přes drobné kritické připomínky lze knihu doporučit zájemcům o problematiku nových sociálních rizik a neoliberálního obecně jak ze strany odborné veřejnosti, tak i veřejnosti laické.

Petr Krčál

Lenka Kalinová: Konec nadějí a nová očekávání. K dějinám české společnosti 1969–1993

Praha, Academia 2012, 396 s.

Lenka Kalinová je sociální historička, která v šedesátých letech úzce spolupracovala s Machoninovým týmem a z této spolupráce si odnesla – v české historické obci dosud rozhodně nikoli standardní – přesvědčení o nezbytnosti využívání socioekonomických, demografických a dalších dat, případně i sociálněvědních přístupů při studiu soudobých dějin. S dostatečnou akribií je i při značně chaotické prezentaci před pěti lety uplatnila v syntetické práci *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: K sociálním dějinám v letech 1945–1969* (Academia, Praha 2007), recenzované v tomto časopise v roce 2008 (č. 4, s. 813–817), a nyní čtenářům předložila „doplňk“ v podobě navazujícího zpracování druhého dvacetiletí komunistické vlády a rané transformace. Název díla *Konec nadějí a nová očekávání* přitom vypovídá mnohé o jeho obsahu: jde o reflexi vycházející namnoze z pozic po srpnu 1968 odstavených reformních marxistů, pro které tzv. normalizace představovala „konec nadějí“ a listopadový převrat vskutku přinesl nová, nicméně nerealizovaná očekávání. K tomu ještě přispívá slabé teoretické ukotvení analýz, kontrastující i v našich poměrech s prací některých mladších sociálních historiků (M. Pull-

mann, J. Rákosník), které je jakoby „nahrazeno“ (skryto) ideologií.

Ve dvou kapitolách první části knihy autorka vymezuje předmět svého studia, základní kontury vývoje a široce koncipované sociální dějiny. Už zde se přitom projevují některé nepominutelné nedostatky. Třebaže výklad je oproti „socialistickému experimentu“ sevřenější, méně založený na prosté kumulaci faktů a více na jejich výkladu a kontextualizaci (což je způsobeno i tím, že v období tzv. normalizace nedocházelo k tak zásadním změnám), příliš často v něm dochází k opakování (leckdy i doslovnému) a stejně tak zbytečně prezentuje shrnutí předchozího vývoje, zpracovaného v minulé knize. Vlastní výklad sociálních dějin od konce šedesátých do raných devadesátých let je tak nakonec poměrně stručný, založený namnoze na starší literatuře, a i to se signifikantními mezerami. V diskusích o vědeckotechnické revoluci chybí kupř. práce Richtova týmu, včetně jeho zásadního „normalizačního obratu“, nemluví o tom, že sociální příčiny „Sametové revoluce“ lze jen těžko diskutovat bez znalosti Možného brilantního eseje *Proč tak snadno...* (Sociologické nakladatelství, Praha 1991). Novější literatura je pak prezentována, respektive využívána značně selektivně. Třeba v případě vzdělávání autorka sice čerpá řadu konkrétních informací od Petra Matějů a jeho spolupracovníků, nicméně celkové hodnocení bez jakéhokoli přechodu opisuje z Jana Kellera. Jednostranná je i představa, že „tržní ekonomika často směřovala k popření lidského smyslu. Ponechána sama sobě může přinést, a v dějinách přinesla mnoho bezpráví jednotlivcům, sociálním skupinám i celým národům“ (s. 131). Tím přitom nemá být řečeno, že autorka na podobné hodnocení nemá právo: sociální politika je vždy důsledkem určitých politických stanovisek a rozhodnutí, a ani její hodnocení nelze oprostít od subjektivních preferencí. Vědeckost příslušného rozboru spočívá ovšem v tom, že autor/ka prezentuje a zvažuje argumenty všech stran, k čemuž v tomto pří-

padě rozhodně nedochází – Kalinová pouze opakuje levicovou protiliberální a protikapitalistickou rétoriku (aniž by přitom hájila československý „reálný socialismus“), jejíž hodnocení podává jako samozřejmé a jediné možné.

Jádrem knihy je její druhá část, kapitoly věnované příjmové diferenciaci a spotřebě, změnám životního stylu (kam autorka řadí populační vývoj, bydlení a změny ve struktuře domácností, zdravotní otázky, práci a volný čas a změny hodnot), vzdělávání a proměnám sociální struktury. Ve všech se sice uplatňují výše naznačené nedostatky, přesto ale jde o relativně ucelený a v tomto smyslu dosud absentující výklad vývoje příslušných oblastí v období československé „normalizace“. Výklad, který dokládá již dříve prezentované tvrzení, že tato epocha rozhodně nebyla jednolitou a nehybnou, a že „zdaleka nebyla normalizovanou ani pro mocenskou garnituru [, které se] nedařilo dosáhnout stabilizace změněných poměrů v žádné z dílčích etap tohoto dvacetiletí“ (s. 42). Kalinová na několika místech záslužně bourá zavedená hodnotící klišé, třeba důkazem toho, že sociální příjmy v Československu byly i přes „společenskou smlouvu gulášového socialismu“ relativně skromné a v (západo)evropském kontextu podprůměrné (s. 168), jinde jim však nechtěně podléhá. Na jednom místě sice konstatuje, že zvýšení porodnosti v sedmdesátých letech („Husákovy děti“) souviselo spíše s demografickými faktory než se státní pronatalitní politikou (s. 171), o pár stránek dál už nicméně zdůrazňuje rovnocennost obou příčin (s. 190), aniž by toto vysvětlení jakkoli věcně zdůvodňovala. Překvapivá je rovněž úplná absence náboženských faktorů při interpretaci některých sociálních jevů: například mnohem nižší rozvodovost na Slovensku oproti českým zemím lze jistě dávat do souvislosti s nižším podílem městského obyvatelstva (s. 192), nicméně určujícím faktorem nepochybně byla právě vysoká míra (převážně římskokatolické) religiozity.

Poslední dvě kapitoly knihy (třetí část) mají charakter jakéhosi „dovětku“ o opozici, pádu komunistického režimu a rané transformaci. Autorka se snaží propojit (nepoččetně) opoziční hnutí s celospolečenskými reminiscencemi na „osmašedesátý“, jejichž integrace spolu s vnějšími příčinami vedla ke zhroucení komunistického režimu, a ukázat, že zvolená cesta transformace nebyla ani jedinou možnou, ani tou nejvýhodnější. Soudí, že „vyhraněně neoliberalní pojetí sociální transformace neodpovídalo tradicím ČR a očekáváním obyvatelstva, ani varujícím hlasům ze zahraničí“ (s. 350). Z dnešního pohledu je tento odsudek v mnohém náležitý, je však otázkou, šlo-li v raných devadesátých letech skutečně o důsledný, a ne jen rétorický neoliberalismus (umělé udržování vysoké zaměstnanosti, přetrvávání silné role státu v řadě sociálních otázek atd.), zatímco (dočasná) vysoká podpora tohoto kurzu jak mezi obyvatelstvem, tak zahraničními pozorovateli byla zcela zjevná.

Při celkovém hodnocení knihy nelze naneštěstí pominout řadu diskutabilních interpretací a faktografických nepřesností, které devalvují její syntetický charakter. Výběrově: Otto von Bismarck nebyl „rakouským reformátorem“ (s. 14), maďarské a sovětské ekonomické reformy patrně nebyly přímo inspirovány „idejemi Pražského jara“ (s. 33), problematické je rovněž vyvozování nálad obyvatelstva v sedmdesátých letech z tehdejších ideologicky podjatých výzkumů veřejného mínění (s. 215) a zcela nesmyslné jejich srovnávání s nereprezentativními anketami zpracovanými v prostředí disentu (s. 216), stejně jako tvrzení o větším postižení akademie věd odchodem jejich pracovníků do exilu po roce 1968 než po roce 1948 (s. 257; ČSAV byla založena v roce 1952). Otázkou je i směr kauzality mezi výší resortních mezd a feminizací socialistického školství (s. 278) nebo tvrzení, že „v 70. a zejména v 80. letech se lidé nemuseli obávat vyslovovat své názory“ (s. 303), „vysoké tresty odnětí svobo-

dy“ pro odsouzené členy skupiny The Plastic People of the Universe (s. 307) byly jen relativní – nejdelší z nich byl osmnáctiměsíční. Záměrně různorodý výběr problematických tvrzení ukazuje jediné: neschopnost skutečné syntézy, která by měla být nejen vyčerpávající v širších souvislostech, ale rovněž přesná v detailech, protože jinak ztrácí hlavní přidanou hodnotu nad dávno i aktuálně publikovanými, pramenně podloženými dílčími analýzami.

Třebaže oceňuji průkopnický charakter *Konce nadějí a nových očekávání* na poli syntetického zpracování dosud živých sociálních dějin české (resp. československé) společnosti i čtenářsky vstřícný posun ve způsobu prezentace, který autorka učinila ve srovnání se svojí poslední knihou, musím konstatovat, že očekávané cíle se jí naplnit nepodařilo. Kniha je souborem dílčích poznatků známých z existující literatury, aniž by byla využita v dostatečné šíři, jejich syntéza je sporná a především interpretačně velice jednostranná. Odborníci od těchto problémů sice mohou snadno abstrahovat, v knize však nenajdou nic nového, v případě laických čtenářů se naproti tomu obávám, že takovýto přístup nadělá mnohem víc škody než užítku – v neposlední řadě i pro možnost snadného politického zneužití.

Zdeněk R. Nešpor

Raymond Boudon: *Bída relativismu*

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2011, 262 s.

Zatímco sedmdesátá a osmdesátá léta minulého století se nesla ve znamení pronikání relativistických myšlenek takřka do všech oblastí sociálních věd, léta devadesátá zaznamenala rovněž vzednutí velké vlny odporu proti relativismu (vzpomeňme alespoň na tzv. „Sokalovu aféru“ a vznik tzv. „vědeckých válek“); a konflikt mezi oběma tábory přetrvává dodnes. Ač-

koli teoretické práce zabývající se relativismem – ať už z pozice jeho stoupců či jeho kritiků – zaujmají v posledních desetiletích významný podíl odborných titulů publikovaných v zahraničí, český knižní trh byl dosud na práce tohoto druhu poněkud skoupý, a to jak na původní monografie, tak na překlady zahraničních děl. Se záměrem alespoň z části vyplnit tuto mezeru vydalo Sociologické nakladatelství koncem minulého roku překlad práce *Bída relativismu* od uznávaného, byť do českého jazyka dříve nepřeloženého francouzského sociologa Raymonda Boudona (*1934). Kniha, původně vydaná v anglickém jazyce roku 2005, vyšla ve vynikajícím překladu Iva Možného, a jak napovídá její název, nakladatelství zvolilo titul reprezentující kritický postoj vůči relativismu. Na titul, který bude teoreticky obhajovat relativistické myšlenky, si tedy český čtenář bude muset prozatím počkat.

Jak píše Boudon v úvodu knihy, který následuje po krátké předmluvě britského sociologa Bryana S. Turnera, k napsání kritického pojednání o relativismu jej vedlo množství pohnutek, z nichž tou hlavní je skutečnost, že relativismus je v současných sociálních vědách přijímán nikoli jako jedna z možných teoretických pozic, ale *a priori* jako jediná správná pozice. Jako takový podle jeho názoru představuje pro společenské vědy spíše „článek víry“, „ideologii“ či „sekulární náboženství“ než metodologický postoj, k němuž by vedly vpravdě racionální důvody. Snaha ukázat, že ve skutečnosti neexistuje žádný opravdový důvod, proč by relativistická doktrína měla v rámci sociálních věd zaujímat dominantní postavení, neboť pro ni nehovoří racionální argumenty, ani empirická zkušenost, je pak jedním z hlavních motivů celé Boudonovy knihy.

Důvodů k odmítnutí relativismu ovšem autor nalézá mnohem více. Patří mezi ně skutečnost, že relativismus brání sociálním vědcům zaujmout *kritickou* pozici vůči zkoumaným jevům. Jelikož relati-